

Berlinski kongres 1878. i istočno pitanje

Sladoja, Karlo

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:069875>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Karlo Sladoja

**BERLINSKI KONGRES 1878. I ISTOČNO
PITANJE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

KARLO SLADOJA

BERLINSKI KONGRES 1878. I ISTOČNO PITANJE

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kristina Milković

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

U ovom radu obradit će se tema Berlinski kongres i istočno pitanje. Prikazat će se razlozi pojave i problematika istočnog pitanja u 19. stoljeću, zaključno s Kongresom. Također, obuhvatit će i propadanje Osmanskog Carstva, kao jedan od glavnih faktora pojave istočnog pitanja te probleme i pokušaje reformiranja Carstva. U radu će se glavni naglasak staviti na Berlinski kongres. Tako će se prikazati razlozi njegova sazivanja, njegove odredbe te interesi europskih sila, koje su ih željele realizirati na Kongresu. Na kraju, kao podtema, obradit će se stanje u Bosni i Hercegovini tijekom ustanka od 1875. do 1878. Tu će se dati pregled stanja i prilika u tim pokrajina tijekom ustanka te opći tijek događaja.

Ključne riječi: Berlinski kongres, istočno pitanje, propadanje Osmanskog Carstva, ustanak u Bosni i Hercegovini, diplomacija

SUMMARY

This paper will address the topic of the Berlin Congress and the Eastern question. It will present the reasons of the appearance as well as the issue of the Eastern question in the 19th century, conclusive with the Congress. Also, the paper will include the topic of decline of the Ottoman Empire, as one of main factors for the appearance of the Eastern question, as well as the problems and attempts to reform the Empire. The main focus of the paper will be placed on the topic of the Berlin Congress. In that sense, the paper will present reasons of its convening and its regulations, as well as the interests of the powerful European states, which they wanted to realize during the Congress. Lastly, as a subtopic, the situation in Bosnia and Herzegovina during the uprising since 1875 to 1878 will be addressed. This will include an overview of the conditions in these regions during the uprising and the general course of events.

Key words: Berlin Congress, Eastern question, decline of the Ottoman Empire, uprising in Bosnia and Herzegovina, diplomacy

SADRŽAJ

UVOD	1
1.0 PROPADANJE OSMANSKOG CARSTVA	3
1.1 TANZIMATSKE REFORME	4
2.0 ISTOČNO PITANJE	9
3.0 BERLINSKI KONGRES	13
4.0 STANJE U BOSNI I HERCEGOVINI TIJEKOM USTANKA	18
ZAKLJUČAK	23
LITERATURA	25

UVOD

Osmansko Carstvo stoljećima je izazivalo strah i trepet među europskim vladarima zbog svoje vojne snage i raznih osvajanja. No, u 19. stoljeću takva se slika mijenja jer je ono uvelike počelo zaostajati za europskim silama zbog loše upravne i ekonomske politike koja nije pratila tehnološki razvoj vremena. Njegovi su sultani, Selim III. i Mahmud II., pokušali reformama povratiti staru moć Carstvu. Najveće je reforme proveo sultan Abdul Medžid I. koji je na neki način donio temeljitu preobrazbu društva tako što njima briše stari gospodarski i vjerski sustav te uvodi reforme s obilježjima europskog građanskog poretka. Osim toga, u tom periodu dolazi do procesa kreiranja europskog tipa nacionalizma kod slavenskih naroda u jugoistočnoj Europi. Ti se slavenski narodi, koji su bili pod osmanskom vlašću, počinju sve više buniti. S druge strane, europske su sile, uvidjevši slabost Carstva, željele to iskoristiti za gospodarsko bogaćenje i širenje svoga utjecaja i teritorija. Tako se javlja istočno pitanje koje je bilo bitno pitanje za europske sile, male slavenske narode i samo Osmansko Carstvo. Ono će potaknuti razne diplomatske aktivnosti, dogovore i konferencije, a najbitniji je bio Berlinski kongres čije su odluke promijenile situaciju i sliku Europe.

Autor će rad koncipirati na političkoj i diplomatskoj povijesti, a u njemu će biti obuhvaćeni problemi propadanja Osmanskog Carstva, istočno pitanje i Berlinski kongres. Cilj rada je istražiti kako i zašto je došlo do Berlinskog kongresa i njegovu važnost za istočno pitanje, kao i kakvi su bili interesi europskih sila u rješavanju istočnog pitanja.

Uz navedeno, kao posebna cjelina bit će prikazano stanje u Bosni i Hercegovini tijekom ustanka od 1875. do 1878. godine koji je izazvan lošom upravom te teškim i ogorčenim životnim prilikama. Ovdje se autor zadržao na prikazu općeg tijeka događaja i stanja u tim pokrajinama te nije ulazio u neke dublje polemike i političke aspekte. Iako se ne odnosi izravno na istaknuto istraživačko pitanje, ovu podtemu autor obrađuje kako bi prikazao loše i teško stanje i prilike u najzapadnijem području pod osmanskom vlašću.

Pri obradi teme autor se koristio hrvatskom i stranom literaturom. Autor se za prikaz Osmanskog Carstva najviše koristio knjigom Povijest 14, *Industrijalizacija i nacionalne revolucije*, a za pregled diplomatskih aktivnosti i raznih odredbi korisna su bila djela Popovića i Dukovskog. Također, koristan je bio i članak Özkana za pregled strateških interesa velikih sila. S obzirom na pronađene knjige i digitalne članke na internetu, može se zaključiti da je ova teme dosta dobro zastupljena u literaturi. Za razliku od toga, za temu ustanka u Bosni i

Hercegovini nije bilo mnogo literature i digitalnih članaka pa autor zaključuje da je tema ustanka slabo obrađena i istražena. Autor se najviše koristio člankom Pavličevića za prikaz događaja u Bosni i ponešto u Hercegovini, a djelo Puljića za događaje u Hercegovini. Također, autor se koristio djelom Mandića za prikaz općih prilika u pokrajinama.¹

¹ CRAVETTO, ur., *Povijest 14, Industrijalizacija i nacionalne revolucije*, prev. Ana Badurina. (Zagreb: Jutarnji list, 2008.)

DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća; I. 1800. do 1914.* (Zagreb: Alinea, 2005.)

POPOVIĆ, *Istočno pitanje: Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1965.)

ÖZKAN, „An analysis of the effect of the 1878 Berlin Treaty on diplomatic policy making“. *The Journal of Southeastern European Studies* 38 (2022)

PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka (1875-1878) u sjevernoj Hrvatskoj." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 4 (1973), br. 1

PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine i Istočna kriza - Hercegovački ustanak (1875.-1878.)*, (Dubrovnik: Državni arhiv; Neum: Zaklada „Ruđer Bošković- Donja Hercegovina“, 2004.)

MANDIĆ, *Povijest okupacije Bosne i Hercegovine 1878.*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1910.)

1.0 PROPADANJE OSMANSKOG CARSTVA

Osmansko Carstvo je islamska država koja je vrhunac svoje moći doživjela u 15. i 16. stoljeću. U tom je periodu zauzimala teritorij većeg dijela jugoistočne Europe, Irak, Siriju, Izrael, Egipat, Sjevernu Afriku do Alžira i Arapski poluotok.² Potkraj 17. i početkom 18. stoljeća počela je opadati osmanska vojna moć što je omogućilo Habsburgovcima i Rusiji da prošire svoj teritorij na račun Carstva. Također, Carstvo je počelo zaostajati za europskim državama, ne samo u vojnom, nego i u političkom i ekonomskom polju. Prvi pokušaj vojnih reformi započeo je sultan Selim III. (1789.-1807.). On je uvidio da tradicionalna osmanska vojska ne može parirati tehnički i vojno-taktički naprednijoj vojsci europskih država. Zbog toga je odlučio reorganizirati osmansku vojsku prema europskom uzoru i organizacijskim načelima. No, iako reforme u vojsci nisu utjecale na promjene društveno-ekonomske strukture, one su izazvale veliki otpor. Najviše su se pobunili janjičari i konzervativni begovi dolova. Janjičari su tako u pobuni 1807. godine svrgnuli sultana.³

Na njegovo je mjesto došao reformama nastrojen Mahmud II. (1808.-1839.). On je morao zaobilaznim putem provesti nužnu modernizaciju vojske zbog protivljenja reformama jakih društvenih skupina, ponajviše janjičara. Stoga je postupno modernizirao topništvo i mornaricu. Dok je pokušaj stvaranja pješništva europskog tipa koji je predvodio veliki vezir Bajraktar Mustafa, propao novom pobunom janjičara. Također, kako bi proveo nužne reforme, Mahmud II. odlučio je umanjiti moć velikaša koji su imali veliku autonomiju. Tako su diljem Carstva uklonjeni begovi dolova, a na njihovo mjesto su postavljeni namjesnici Porte. Tim je potezom dokinuta feudalna anarhija, a Carstvo je ponovno poprimilo svoj centralistički značaj.⁴ Nedugo nakon toga ukinuo je zasigurno najjaču opoziciju, janjičarski red. Događaj koji je presudio tome i zapravo bio dokaz narodu i sultanu da odgađanje reformi ugrožava opstojnost Carstva, bio je težak poraz janjičara u borbi s grčkim ustanicima⁵. Mahmud II. osnovao je nove moderne vojne postrojbe što je ponovno dovelo do pobune janjičara. No, ovaj put nisu dobili podršku naroda te ih je sultanova vojska porazila. Uz njih, ukinut je i beктаiški red koji je isto bio protivnik reformi te su provedene reforme u tradicionalnim vojnim tijelima. Iako su janjičari bili unutarnjopolitičko opterećenje, njihovim ukidanjem oslabljena je obrambena sposobnost

² „Osmansko Carstvo“. u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2013. – 2024.

³ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, prev. Nenad Močanin. (Zagreb: Školska knjiga, 1992.), 133.

⁴ *Isto*, 133-134.

⁵ Ustanak u Grčkoj tj. rat za neovisnost koji je trajao od 1821. do 1829.

Carstva. Nove postrojbe europskog tipa pod nazivom „Pobjedonosna muhamedova vojska“ nisu to mogle sasvim nadoknaditi.⁶ To je vidljivo u njihovom porazu u Grčkom ratu za nezavisnost, kao i u borbi s Egiptom, provincijom kojom je ovladao Muhamed Ali. Naime, on je u njoj imao veliku autonomiju te je proveo potrebne reforme u vojsci, upravi i gospodarstvu prema europskom modelu i time ojačao provinciju. Egipatska je vojska porazila i uništila vojsku Mahmuda II. te je skoro došla do Male Azije. Bez intervencije Rusije, koja nije željela da Muhamed Ali osvoji Osmansko Carstvo i da mu „udahne“ nov život, kao i diplomatske intervencije Francuske i Britanije ono bi puno gore prošlo.⁷ Rusija je tim potezom iskamčila sporazum u Unkiar Skelessiju kojim je priznata kao jedina zaštitnica Osmanskog Carstva te je Carstvo zatvorilo prolaze Bospor i Dardaneli za druge sile. Također, ovakav je razvoj situacije pokazao slabost Osmanskog Carstva, kao i potrebu za hitnom reorganizacijom upravnog i vojnog sustava kako bi Carstvo moglo preživjeti.⁸

Sultan Mahmud II. nastojao je reformirati Carstvo, pa je uz reforme vojske proveo je i niz drugih reformi. Tako je reformirao upravu i obrazovni sustav, gdje je osnovao nove škole i institucije po europskom modelu. Glavni cilj, kod reformi uprave, bio mu je centralizirati upravu na područjima koja su bila autonomna u osmanskome tradicionalnom sustavu. To je nastojao učiniti pomoću reorganizacije i modernizacije središnje uprave i uprave u provincijama.⁹ Također, jedna od najvažnijih reformi bila je ukidanje timarskog sustava 1831. pretežito zbog vojnih potreba, ali i zbog financijskog pokrića reformi. To je, uz vojni značaj, imalo i značaj za razvitak osmanskog privrednog sustava.¹⁰ Samo provedbi reformi zaprijetili su financijski problemi zato je Mahmud II. zaplijenio carske zaklade koje su odlazile u vjerske i pobožne svrhe, ukinuo je mirovine ulemama i uveo novi porez za financiranje reformi.¹¹ Uz to, htio je što više europeizirati društvu, pa je uveo europski način odijevanja, pokrenute su novine na osmanskome jeziku, organizirani su koncerti zapadnog tipa, itd.¹²

1.1 TANZIMATSKE REFORME

⁶ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 135-136.

⁷ CRAVETTO, *Povijest 14*, 494.

⁸ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 137.

⁹ CRAVETTO, *Povijest 14*, 494.

¹⁰ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 137.

¹¹ CRAVETTO, *Povijest 14*, 490- 491.

¹² *Isto*, 499.

Nakon mnogih reformi sljedeće što je htio Mahmud II. jest u potpunosti preoblikovati javni i društveni život po europskom uzoru. Tu se istaknuo Mustafa Resit-paša koji je jedno vrijeme proveo u Parizu i Londonu gdje je dobio uvid u javni, gospodarski i društveni život Europe. No, Mahmud II. je ubrzo umro, pa ga je naslijedio sin Abdul Medžid I. (1839.-1861.) koji je nastavio provoditi reforme. Mjere reforme dobile su naziv Tanzimat-i hajrije, odnosno „spasonosni novi poredak“ i provedene su u više faza.¹³ Prvo je proglašen Hatišerif od Gülhane 3. studenog 1839. kojim se zapadne države htjelo uvjeriti da će se reforme nastaviti te da će ojačati Carstvo.¹⁴ To je bio carski edikt u kojem su izdane reforme s obilježjima europskog liberalnog-gradanskog poretka i odricanjem od islamskog tradicionalizma. Njime se jamčilo pravo svim osmanskim podanicima na sigurnost života, čast, privatno vlasništvo i jednakost pripadnika svih vjerski zajednica. Uspostavljen je pravilan način razrezivanja i pobiranja poreza, ukinuti su svi tradicionalni nameti te sustav zakupa poreza koji je bio zapreka slobodnog privrednog života. Također, predviđao je uvođenje javnog i pravednijeg suđenja, pravedniji sustav regrutacije vojnika, a kako se konzervativni muslimani ne bi pobunili, u ediktu je posebno istaknuta važnost religije kao moralne snage naroda i države.¹⁵ Uz Resid-pašu isticali su se Fuad-paša i Ali-paša kao glavni ljudi u provedbi reformi. Uz njih, tu su bili tanzimatski ljudi kojima su povjerene glavne upravne funkcije. Također, zadržano je Vrhovno vijeće za sudske odredbe čiji je zadatak bio da redigira zakone, sastavlja i postavlja nove te obavlja određenu sudsku funkciju.¹⁶ Tako je započelo razdoblje zakonodavne aktivnosti i reformi koje su trebale modernizirati državu i osmansko društvo.

Uz to, daljnje su reforme bile preobrazba pravosuđa po europskom uzoru, a po francuskom je uzoru uvedena snažna centralizirana provincijska uprava. Također, umjesto starih osnovane su nove institucije.¹⁷ Tako je osnovano ministarstvo unutarnjih poslova koje je spojeno sa velikim veziratom, ministarstvo financija koje je ujedinilo sve neovisne blagajne tadašnjeg Carstva, kao i ministarstvo vanjskih poslova te ministarstvo pravde. Godine 1856. osnovano je ministarstvo prosvjete, 1866. dužnost velikog admirala pretvorena je u ministarstvo mornarice, a nešto kasnije dužnost seraskera, odnosno general bojnika pretvorena je u ministarstvo rata.¹⁸ Također, 1846. uvedena su razna savjetodavna tijela u upravnu vlast. Uz muslimane tu su bili zastupljeni i ugledni kršćani. To je često dovodilo do netrpeljivosti

¹³ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 139.

¹⁴ CRAVETTO, *Povijest 14*, 503.

¹⁵ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 139.; POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 147.

¹⁶ CRAVETTO, *Povijest 14*, 504., 506.

¹⁷ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 139.

¹⁸ CRAVETTO, *Povijest 14*, 505.

muslimana jer su ih kršćani počeli istiskivati iz njihovog privilegiranog položaja. Što se tiče velikih sila, one nisu puno očekivale od reformi, čak ih je i ruski poslanik nazvao „kazališna posla.“ Općenito, Rusija je bila protiv jačanja Osmanskog Carstva i time protiv reformi, dok je Britanija željela da ono ojača jer ga je vidjela kao protutežu Rusiji.¹⁹

Glavni nedostatak reformi bio je u tome što nije postojala nikakva ustanova ili parlament koji bi pazio na provedbu zadanih reformi, a sultan ih je mogao opozvati u svakom trenutku.²⁰ Uz to, problem je bilo i financijsko stanje Osmanskog Carstva čiji novi sustav, iako je ukinut timarski sustav i uvedeno novo oporezivanje, u većini pokrajina nije mogao prikupiti veću količinu novca nego stari. Moguće razloge treba potražiti u izbjegavanju nameta pravog poreza na dohodak svim građanima, a ne samo određenoj skupini. Također, na selu muhašili²¹ nisu obavljali uredno svoj posao. Uz to, propao je pokušaj da se dobije zajam od Britanije i Habsburške Monarhije, kao i pokušaj da se povuče papirnati novac i obveznice kako bi se dobio potreban novac.²² Još veću financijsku štetu nanijele su unutarnje i vanjske krize, koje su iscrpile snagu Osmanskog Carstva te tako usporile reforme.²³

Unutrašnje probleme stvarali su protivnici reformi, ali i razne krize, kao kriza u Libanonu, u podunavskim kneževinama, na Kreti, itd. No, najveći problem bio je Muhamed Ali koji je odlučio proširiti svoju vlast na račun teritorija Osmanskog Carstva. Tako je izbio oružani sukob u kojem je nadmoćnija egipatska vojska pobijedila osmansku. Među europskim je silama takav ishod doveo do trzavica i nemira. Dok je Francuska podržala Muhamed Alija, Britanija, Pruska, Habsburška Monarhija i Rusija odlučile su spasiti Carstvo od propasti. Iz tog su razloga 1840. godine sklopile Londonski ugovor u kojem su dale ultimatum Muhamed Aliju da prepusti Porti sjevernu Siriju, Meku, Medinu i Kretu te da prizna vrhovništvo sultana. Zauzvrat je dobio Egipat u leno s neograničenom autonomijom i doživotno Palestinu. Europske su sile, također, raspravljale o morskim prolazima te su sklopile ugovor o tjesnacima 1841. godine. U njemu je odlučeno da Rusija mora napustiti ulogu protektora Osmanskog Carstva i da prolazi moraju biti zatvoreni za ratne brodove kada Carstvo nije u ratu.²⁴ U ovom, kao ni u Londonskom ugovoru nije sudjelovala Porta, prema čemu se može zaključiti kako su velike sile vidjele Osmansko Carstvo kao igračku svojih političkih interesa.

¹⁹ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 147-148.

²⁰ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 139.

²¹ Namjesnici poreznih ureda koje je namjestila središnja vlast

²² CRAVETTO, *Povijest 14*, 519.; POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 148.

²³ CRAVETTO, *Povijest 14*, 533.

²⁴ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 140.

Najveći udarac Carstvu dao je Krimski rat²⁵. On je bio izazvan ruskim nastojanjima da pripoje jedan dio teritorija Osmanskog Carstva jer je Rusija bila nezadovoljna oduzetom hegemonijom nad Osmanskim Carstvom. Britanija i Francuska tome su se usprotivile jer su strahovale od porasti ruske moći i željele su održati ravnotežu u Europi. Njihove su snage bile stacionirane u Istanbulu, a osmanska je vlada morala plaćati velika financijska sredstva za njihove operacije. S druge strane, te snage nisu pomogle osmanskoj vojsci u borbi na Kavkazu i u istočnoj Maloj Aziji što je još više dovelo do osmanskih financijskih troškova.²⁶ Sukob je završen Pariškim mirom 29. ožujka 1856. kojim je Osmanskom Carstvu zagantiran integritet te je primljeno u sastav europskih država. Odlučeno je da će morski tjesnaci i dalje biti zatvoreni za ratne brodove, dok će Crno more biti demilitarizirano, što je bio veliki udarac za rusku crnomorsku flotu. Autonomiju unutar Osmanskog Carstva dobile su podunavske kneževine i Srbija, a omogućena je slobodna trgovina Dunavom.²⁷

Sultan Abdul Medžid I. je, kako bi izbjegao raspravu o reformama na mirovnoj konferenciji, izdao Hatihumajun u veljači 1856. Također, naglasio je da se druge sile nemaju pravo miješati u unutarnja pitanja Carstva.²⁸ U novom carskom ediktu nastavljene su i proširene reforme, a posebno su istaknuta prava kršćanskog stanovništva. Priznata mu je neograničena sloboda vjeroispovijesti, a državne službe i škole otvorene su njegovim pripadnicima. Uz to, dobilo je obaveznu vojnu službu kao i muslimansko stanovništvo. Dopuštena je novčana zamjena za vojnu obvezu, a strogo zabranjeno mučenje zatvorenika.²⁹ Također, zabranjeno je svako ponižavanje i razlikovanje na temelju vjere ili narodnosti te je sporove između pripadnika različitih vjera trebao suditi miješani sud. Strancima je dopušteno posjedovati zemlju u Carstvu. Radi poboljšavanja financija i privrede ujednačen je porez za sve, ukinuto je uzimanje poreza u zakup te je uvedeno direktno prikupljanje. Također, javnim službenicima zabranjeno je sudjelovanje u zakupljanju, izrađen je zakon o godišnjem budžetu koji se morao strogo slijediti, a najavljena je opsežna izgradnja cesta.³⁰ Francuskim kapitalom otvorena je Osmanska banka koja je osigurala kapital za poduzetništvo i trgovinu, a čiji je glavni zadatak bio utjerivanje vanjskih zajmova. Morski prolazi otvoreni su za slobodnu trgovinu te je najavljeno općenito otvaranje prema europskoj civilizaciji.³¹

²⁵ Rat je trajao od 1853. do 1856., a vodio se između Rusije s jedne te Osmanskog Carstva i njezinih saveznika: Velike Britanije, Francuske i Kraljevstva Sardinije s druge strane.

²⁶ CRAVETTO, *Povijest 14*, 535-536.

²⁷ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 141.

²⁸ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 153.

²⁹ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 142.

³⁰ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 153.

³¹ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 139., 142.

Jedan od glavnih razloga slabljenja tanzimatskih reformi nakon Krimskog rata bio je površan rad Vrhovnog vijeća koje je tijekom vremena proširilo nadležnost državne vlasti, stoga je imalo puno više obaveza koje nije moglo kvalitetno ispunjavati. Iz tog razloga razdvojene su zakonodavna i sudska funkcija, gdje je novoosnovano Tanzimatsko vijeće preuzelo zakonodavnu funkciju, odnosno samo važne zakonodavne poslove vezane uz reforme, dok su funkcije upravnog i nižeg zakonodavstva te sudstvo predani Vrhovnom vijeću.³² Ovakvim se potezom željelo stvoriti efikasnije rješavanje zakonodavnih, upravnih i sudskih poslova. No, ono je opet naišlo na probleme jer se Vrhovno vijeće nastavilo miješati u važne zakone i odredbe, pa je često dolazilo do sukoba tih dvaju tijela. Godine 1861. vijeća su ujedinjena u novo Vrhovno vijeće za sudske odredbe koje je bilo podijeljeno na zakonodavne, upravne i sudske sektore, što je puno više pridonijelo provođenju tanzimatskih reformi nego prijašnja tijela.³³

Ratovi i krize jako su oštetili osmanske financije te je ono bilo primorano uzeti zajmove iz inozemstva uz visoke kamate. Unatoč novim reformama, takva je situacija dovela do većeg pogoršanja financijske situacije i gurnula Osmansko Carstvo u zavisan financijski položaj. S druge strane, rat je imao i donekle pozitivan učinak, a to je bila nazočnost europskih sila u Istanbulu koja je uništila otpor prema reformama.³⁴ Na financijsko stanje utjecala je i privredna i tržišna izloženost Osmanskog Carstva europskim silama. One su sklopile razne kapitulacije s Carstvom koje su dovele do sve veće zastupljenosti europskih proizvoda na osmanskome tržištu, kao i privilegiranijeg položaja europskih trgovaca.³⁵ Tako su razni jeftini manufakturni proizvodi preplavili osmansko tržište, što je nanijelo štetu osmanskoj privredi i domaćoj proizvodnji koja nije mogla konkurirati. U tom se najviše isticala Britanija za čije je proizvode Osmansko Carstvo postalo novo veliko tržište. Naime, Britanija je doživjela veliki porast proizvodnje zbog industrijske revolucije, pa joj je trebalo veće tržište. U tom su periodu sve države visokim zaštitnim carinama štitile obrt i industriju od britanske robe, dok se Osmansko Carstvo tome nije moglo suprotstaviti zbog nestabilnosti, privredne i vojne slabosti, kao i vanjskopolitičke ovisnosti.³⁶ To pokazuje i podatak da je britanski izvoz u Osmanskom Carstvu imao veći opseg od ruskog i habsburškog izvoza zajedno prije Krimskog rata, dok se britanska i francuska trgovina s Osmanskim

³² CRAVETTO, *Povijest 14*, 507.

³³ *Isto*, 508.

³⁴ *Isto*, 536.

³⁵ *Isto*, 530.

³⁶ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 142.

Carstvom upeterostručila u periodu od 1840. do 1860.³⁷ Tako su u Carstvu nestali nekada veliki trgovački imeci, a židovski i grčki trgovci postali su kompradori^{38,39} Sve je to dovelo do toga da je osmanski kapital prešao u inozemstvo te je ono uz političku zavisnost postalo i jako ekonomski zavisno o europskim silama.

Unatoč tome, stanje se, u usporedbi s predtanzimatskim razdobljem, u Osmanskom Carstvu vidljivo popravilo. No, smrću glavnih provoditelja Fuad-paše i Ali paše, zamah tanzimata počeo se smanjivati 1870-ih godina.⁴⁰ Tada je došlo do političkih promjena unutar Carstva jer iako su sultani Abdul Medžid I. i kasnije Abdul Aziz (1861.-1876.) bili za reforme, nije im odgovaralo što su u velikoj mjeri lišeni prijašnje političke moći. Stoga su željeli vratiti nekadašnju moć palače, a prilika se pružila 1870-ih godina Tada je Abdul Aziz za velikog vezira postavio Mahmuda Nedim-pašu koji je uveo promjene s ciljem uklanjanja značajnih tanzimatskih ljudi. Tako je smijenio mnoge tanzimatske ljude na niže funkcije, neke i prognao, a na njihova je mjesta postavio obične politikante iz palače, čija je težnja bila da povećaju vlastitu moć čak i nauštrb reformi. Na taj je način oslabila provedba reformi, ali i dovelo do većih financijskih poteškoća jer su se politikanti, sultan i svita u palači poslužili slabljenjem stroge financijske kontrole koju je formirao Ali-paša. Uzimali su velike svote novca iz državnih prihoda čime je narušena proračunska ravnoteža, povećao se državni dug, a plaće birokratima i vojnicima stalno su kasnile. Također, sultan je želio ojačati svoj autoritet nauštrb Porte, pa je često smjenjivao ministre i velike vezire te izazivao političke sukobe. Takva je unutarnja i financijska politika izazvala inflaciju, siromaštvo i bijedu stanovništva koje se sve više počelo buniti.⁴¹ Tako su 1875. i 1876. obilježene raznim ustancima i pobunama unutar Carstva.

2.0 ISTOČNO PITANJE

Propadanjem moći Osmanskog Carstva i u isto vrijeme jačanje nacionalnih težnji naroda na Balkanu, kao i želja velikih sila da situaciju iskoriste u svoje svrhe, javlja se istočno pitanje. Prema Popoviću, dr. Müller je tvrdio da je istočno pitanje zapravo pitanje popunjavanja vakuuma moći koji je nastao slabljenjem i povlačenjem Osmanskog Carstva s prostora

³⁷ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 143.; CRAVETTO, *Povijest 14*, 530.

³⁸ Pojam koji se odnosi na domaću buržoaziju koji su napustili domaću proizvodnju, a postali su posrednici između stranog kapitala i domaćeg tržišta, u ovom slučaju osmanskog

³⁹ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 143.

⁴⁰ CRAVETTO, *Povijest 14*, 540-541.

⁴¹ *Isto*, 541-542.

Europe.⁴² Također, Mazower je to opisao na sljedeći način: „Međunarodno uplitanje u taj nepredvidiv proces osmanskog propadanja i nacionalnih ustanaka postalo je poznato kao Istočno pitanje.“⁴³

Iako je sultan de jure vladao cijelim Carstvom u nekim dijelovima gotovo i nije imao vlast. Takvo je stanje bilo na prostoru arapske pustinje, ali i u Egiptu zbog autonomije koju je imao. Najčvršću je vlast sultan održao oko Istambula i u jugoistočnoj Europi, no i tamo je njegova vlast bila sve više uzdrmana jer je bujao europski tip nacionalizma.⁴⁴ Sam proces izgradnje nacije malih slavenskih naroda bio je prisutan kroz cijelo devetnaesto stoljeće. U tom dugotrajnom procesu ti su narodi nastojali steći nacionalnu samostalnost ili autonomiju unutar Carstva kroz razne ustanke i bune. To se vidi po prvom 1806. i drugom srpskom ustanku 1815. godine gdje je Srbija dobila određenu autonomiju, ustancima u podunavskim kneževinama i u Crnoj Gori koji su propali, kao i Grčkom ratu za nezavisnost kojim se Grčka potpuno osamostalila od Osmanskog Carstva.⁴⁵ Na Osmansko Carstvo velike su sile gledao kao na manje vrijedno i prozvale ga „bolesnik na Bosporu“ jer je obuhvaćalo velik teritorij i neke bitne geostrateške dijelove, a izrazito je slabilo pa je i njegov opstanak bio upitan. Pitanje opstanka osmanske vlasti na određenom teritoriju, odnosno potencijalna dioba toga teritorija između europskih pretendena stvorila je sukob interesa. Zbog toga je odlučeno da se Carstvo održi na životu kako bi se očuvao poredak u Europi, a to je na neki način dogovoreno na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1856. godine jer mu je tada zajamčen teritorijalni integritet.⁴⁶

Razdoblje nakon Pariškog mirovnog ugovora bilo je za Osmansko Carstvo donekle mirno jer je ono bilo vrsta protektorata sila. No, zbog loše su situacije u Carstvu izbili ustanci, prvo u Bosni i Hercegovini (BIH) 1875., a zatim i u Bugarskoj 1876. godine.⁴⁷ Osmanska ih je vlast nastojala što prije ugušiti. Dok to baš i nije uspjela s ustankom u BIH, u Bugarskoj je slomila ustanak za nekoliko tjedana. Tamo je poslala bašibozuke⁴⁸ koji su protjerali seljake, spalili i opustošili sela, a smrtno je stradalo oko 30 000 ljudi.⁴⁹ Takvi su ustanci i katastrofalna stradavanja privukla pažnju velikih sila i na neki način otvorila istočno pitanje koje se sada

⁴² POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 5.

⁴³ MAZOWER, *Balkan: kratka povijest*, prev. Krešimir Krnic. (Zagreb: Srednja Europa, 2003.), 95.

⁴⁴ CRAVETTO, ur., *Povijest 15, Kolonijalna carstva i imperijalizam*, prev. Ana Badurina. (Zagreb: Jutarnji list, 2008.), 509., 512.

⁴⁵ MAZOWER, *Balkan*, 96., 97., 103. 107.

⁴⁶ CRAVETTO, *Povijest 15*, 512.

⁴⁷ *Isto*, 512.

⁴⁸ Neredovne postrojbe sastavljene od domaćih muslimana, Turaka, Čerkeza i pomaka

⁴⁹ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 190.-191.

moralo riješiti.⁵⁰ Osim toga, otvaranju toga pitanja pridonijele su nove politike pojedinih europskih sila. Austro-Ugarska Monarhija se nakon poraza u ratu protiv Italije 1859. i Pruske 1866. godine okrenula novoj vanjskoj politici orijentiranoj prema Istoku.⁵¹ Također, tu je bila i Rusija koja se, nakon francuskog poraza u ratu s Njemačkom, oslobodila jakog francuskog pritiska te je nastojala ojačati svoj utjecaj na Balkanu.⁵²

Srbija i Crna Gora u početku su slale pomoć ustanku u BIH, no u lipnju 1876. ušle su u otvoren sukob s Osmanskim Carstvom jer su željele iskoristiti situaciju kako bi natjerale Portu na ustupke ili ostvarile teritorijalno proširenje. Poslale su svoju vojsku u BIH, dok su službenom propagandom pokušavale pridobiti muslimane. No, zanos nije dugo trajao jer je reformirana osmanska vojska bila puno jača od srpske narodne vojske te ju je porazila do listopada iste godine. Tu je Rusija svojim ultimatumom Porti spasila Srbiju od potpunog poraza.⁵³ Tijekom tog rata, odnosno u srpnju 1876. godine održana je tajna konferencija u Reichstatu između ruskog Aleksandra II. (1855.-1881.) i austrougarskog cara Franje Josipa I. (1848.-1916.). Odluke konferencije odnosile su se na postupke u slučaju osmanske pobjede ili poraza u ratu. U slučaju osmanske pobjede morao bi se održati status quo za Srbiju i Crnu Goru, a u drugom bi se slučaju Crna Gora proširila na jedan dio Hercegovine i na područje prema Limu. Srbija bi se u tom slučaju proširila na teritorij Novog Pazara i na područje u pravcu Lima, dok bi u BIH dobila samo dio sa strane Drine jer bi ostatak BIH pripao Austro-Ugarskoj Monarhiji. Rusija bi dobila natrag teritorij oduzet 1856. godine i jedan dio azijskog teritorija Osmanskog Carstva. Grčka bi se proširila na Tesaliju i Kretu, a Carigrad bi postao slobodan grad.⁵⁴ No, Srbija je doživjela poraz pa je i dogovor propao. Nakon takvog ishoda rata sazvana je međunarodna konferencija u Carigradu krajem 1876. i početkom 1877. godine kako bi se raspravilo o prilikama na Balkanu.⁵⁵ Dogovoreno je primirje Osmanskog Carstva sa Srbijom i Crnom Gorom na dva mjeseca. Predložene su reforme u BIH i Bugarskoj pod nadzorom europskih ambasadora i straže.⁵⁶ Prije konferencije novi je sultan Abdulhamid II. (1876.-1909.), kako bi stekao blagonaklonost sudionika, proglasio Ustav i uvođenje parlamentarnog sustava, a dokinuo je sultanov apsolutizam.⁵⁷ Unatoč tome, članovi

⁵⁰ GRIJAK, „Položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća“, u: *Povijest Hrvata, od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralčić (Zagreb: Školska knjiga, 2005.), 587.

⁵¹ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 128.

⁵² POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 168.

⁵³ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 191.; POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 169.

⁵⁴ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 171.

⁵⁵ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 144.

⁵⁶ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 173-174.

⁵⁷ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 145.

konferencije predložili su program reformi Porti, ali ih je ona odbila, nakon čega se konferencija razila.⁵⁸ Sam neuspjeh konferencije doveo je do povezivanja Rusije i Austro-Ugarske Monarhije koje su u siječnju 1877. sklopile dogovor na budimpeštanskoj konvenciji. Tu je Rusija uspjela pridobiti austrougarsku neutralnost u mogućem ratu s Osmanskim Carstvom, a zauzvrat je Austro-Ugarska Monarhija dobila pravo da zauzme BIH kada god njoj bude odgovaralo.⁵⁹ Time je Rusija definirala svoj stav u vezi BIH, što će ju kasnije dovesti do problema i neslaganja s partnerima koji su isto imali pretenzije na taj teritorij.

Tamošnja situacija, veliki nemiri na Balkanu, propali pokušaj nametanja reformi, kao i doneseni Ustav, navela je europske sile da ponovno preuzmu inicijativu u rješavanju krize. Tako je u proljeće 1877. organizirana konferencija u Londonu, tzv. Londonski protokol na kojem su donesene odluke u vezi krize. Potpisnice protokola zahtijevale su autonoman status za BIH, a kako je Porta pod ruskim pritiskom sklopila trajni mir sa Srbijom, no nastavila rat s Crnom Gorom, zahtijevale su da sklopi mir i s Crnom Gorom. Osim toga, imale su i zahtjeve vezane za Bugarsku, kojih je bilo i najviše. Tako su zahtijevale da se teritorij gdje su obitavali Bugari podijeli na dvije autonomne pokrajine. Svaka je pokrajina trebala imati slobodnu zemaljsku vladu i valiju koji je morao biti kršćanin, a upravni su činovnici trebali pripadati vjerskoj zajednici koja je bila najveća na području njihove ovlasti. Te su reforme obavezno morale provoditi i nadzirati europske sile. Porta je odlučno odbila protokol jer joj se nije svidio takav oblik nametanja reformi. Rusija je, kao odgovor na otpor Porte za provedbu reformi, objavila rat Carstvu u travnju 1877. godine.⁶⁰

Ruska je vojska brzo napredovala, a u sukob su se uključile Crna Gora i Rumunjska te u prosincu i Srbija. Osmanska vojska ubrzo je bila slomljena, a ruska je vojska već u siječnju 1878. osvojila Sofiju i Jedrene, čime je bila ugrožena osmanska prijestolnica, Istanbul. Takav je razvoj događaja natjerao Osmansko Carstvo da sklopi u ožujku iste godine mirovni sporazum s Rusijom u San Stefanu. Rusija je, kako bi nametnula i provela svoje interese, sklopila mirovni sporazum bez sudjelovanja europskih sila.⁶¹ Ruska je strana smatrala ako ne dira prolaze Bospor i Dardaneli da se ostale sile neće umiješati, iako su odredbe kršile prijašnje dogovore s Austro-Ugarskom Monarhijom i bile protiv britanskih interesa.⁶² Sanstefanskim su mirovnim ugovorom Srbija, Crna Gora i Rumunjska dobile nezavisnost i

⁵⁸ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 173.

⁵⁹ JURIC, „Ustanak u Bosni i Hercegovini 1875.-1878.“, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 1998., 17.

⁶⁰ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 146.

⁶¹ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 174., DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 192.

⁶² POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 175.

proširenje teritorija. Srbija je dobila dio oko gornjeg toka rijeke Morave, a Crna Gora izlaz na Jadransko more. Rumunjska je dobila Dobrudžu kao naknadu jer je Rusija uzela Besarabiju. BIH je dobila autonomiju te su se u njoj trebale provesti reforme. Također, formirana je Velika Bugarska, autonomna kneževina koja je obuhvaćala teritorij od Dunava do Egejskog mora i od Crnog mora do albanskih planina, uz dolinu Vardara.⁶³ Prolazi Bospor i Dardaneli otvoreni su trgovačkim brodovima neutralnih država u miru i u ratu.⁶⁴ Tim je odredbama Rusija dobila dominaciju na Balkanu i izlaz na Egejsko more, čime je zaobišla morske prolaze. Također, sporazumom je raskomadana osmanski teritorij u Europi s kojim ostatak Carstva nije imalo teritorijalnu povezanost, a novi je položaj Velike Bugarske i Rusije davao, u slučaju novog rata, Rusiji ogromnu prednost nad položajem Osmanskog Carstva. Pregovorima nisu prisustvovala Srbija, Crna Gora i Rumunjska koje nisu bile previše oduševljene odredbama jer su smatrale da je najviše dobila Bugarska. Rumunjska se smatrala izdanom, dok Srbija i Crna Gora nisu dobile željeno proširenje na BIH.⁶⁵

3.0 BERLINSKI KONGRES

Sanstefanski mirovni ugovor izazvao je veliki protest kod Velike Britanije i Austro-Ugarske Monarhije koje su ga vidjele kao prijetnju svojim interesima zbog širenja ruskog utjecaja na istočno Sredozemlje i na Balkan.⁶⁶ Protivile su se Rusiji koja je htjela riješiti istočno pitanje nauštrb interesa drugih sila, ali isto tako, Britaniji je smetala prevelika šteta nanesena Osmanskom Carstvu.⁶⁷ Također, Sanstefanskim se ugovorom prekršila odredba Pariške mirovne konferencije iz 1856. godine koja je nalažala da se u slučaju promjene granica Osmanskog Carstva moraju suglasiti sve velike sile. Te su dvije države, uz podršku Njemačke, pokrenule diplomatsku borbu oko rekonstruiranja Sanstefanskog ugovora na novoj konferenciji. Rusija, oslabljena ratom s Osmanskim Carstvom i strahom od novih sukoba, pristala je na održavanje nove mirovne konferencije.⁶⁸

Nova se konferencija tako održala u glavnom gradu Njemačke, u Berlinu jer se Njemačko Carstvo predstavilo kao veliki i poštenu posrednik te, kako je tvrdio njemački

⁶³ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 192.

⁶⁴ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 176.

⁶⁵ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 192.

⁶⁶ CRAVETTO, *Povijest 15*, 31.

⁶⁷ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 177.

⁶⁸ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 192.

kancelar Otto von Bismarck, nije imalo direktne interese na Istoku.⁶⁹ Berlinski kongres održao se u razdoblju od 13. lipnja do 13. srpnja 1878., a na njemu su sudjelovali predstavnici i ministri vanjskih poslova pojedinih država, među kojima su se isticale: Rusija s predstavnikom Gorčakom, Velika Britanija s Beaconsfieldom, Austro-Ugarska Monarhija s Andrassyjem, Osmansko Carstvo s Mehmed-Alijem i Karatheodoryjem te Njemačka s kancelarom Bismarckom, koji je bio i predsjednik Kongresa.⁷⁰ Na njemu je tako odlučeno da će se ukinuti Velika Bugarska, a umjesto nje uspostaviti autonomna i vazalna Kneževina Bugarska na području između Dunava i planine Balkan. Ona je stavljena pod upravu izbornog kneza kojeg su predlagale velike sile. Uz to, na južnom dijelu Velike Bugarske uspostavljena je provincija Istočna Rumelija kojom je upravljao generalni guverner. Makedonija je ostala pod upravom Osmanskog Carstva koje je obećalo provesti administrativne reforme. Potvrđena je neovisnost Srbije, Crne Gore i Rumunjske, koja je dobila natrag Besarabiju, a Rusiji dala Dobrudžu. Austro-Ugarska Monarhija dobila je upravu nad BIH koja je i dalje formalno ostala pod osmanskim suverenitetom. Također, Austro-Ugarskoj Monarhiji je dano pravo da može držati vojne postrojbe na području Sandžaka.⁷¹ Dok su Porta i grčka vlada pozvane na dogovor oko promjene granica, u Armeniji se, kao i u drugim provincijama Porta obvezala provesti potrebne reforme. Zabranjeno je ploviti ratnim brodovima po Dunavu od Đerdapa do ušća u Crno more.⁷² Uz navedeno, na Kongresu je raspravljano i o nužnosti reforme osmanskog duga te je odlučeno da će se jedan dio toga duga raspodijeliti Bugarskoj, Crnoj Gori i Srbiji jer Osmansko Carstvo, zbog loše ekonomske situacije i gubitaka u ratu, nije moglo otplaćivati dug.⁷³

Na Kongresu su se glavne diplomatske borbe vodile između Britanije i Austro-Ugarske Monarhije s njemačkom podrškom na jednoj i Rusije na drugoj strani. Francuska se, zbog poraza u ratu s Njemačkom 1871. godine, nije htjela miješati u krizu, pa se, kao i Italija držala postrani u cijeloj situaciji. Ruska strana bila je bugarofilski, britanska grkofilski, a njemačka je strana nastojala pregovorima pomoći Austro-Ugarskoj Monarhiji da se proširi na Balkan.⁷⁴ Britanija se zalagala da grčko predstavništvo bude ravnopravan član Kongresa, zato što je željela da grčki (britanski) interesi budu jače zastupljeni protiv slavenskih. No, grčki, kao i rumunjski predstavnici bili su saslušani samo kad se govorilo o njihovim željama. Sličnu

⁶⁹ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 177.

⁷⁰ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 17-18.

⁷¹ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 193.

⁷² POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 179.

⁷³ ÖZKAN, „An analysis of the effect“, 82.

⁷⁴ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 177-178.

situaciju doživjeli su srpski i crnogorski delegati koji su mogli djelovati samo izvan Kongresa kod predstavnika pojedinih sila. Tim potezom te su države postale pasivni članovi u donošenju bitnih odluka. Što se tiče srpskih predstavnika, njima su ruski diplomati savjetovali da dogovore sporazum s Austro-Ugarskom Monarhijom i da ne čine ništa protiv njene volje. To su opravdavali time da će se poslije Rusija razračunati s Austro-Ugarskom Monarhijom. Također, sudbinu Srbije su i Britanci prepustili austrougarskoj sferi.⁷⁵ S druge strane, Srbija se, razočarana Sanstefanskim mirovnim ugovorom, gdje je uvidjela da je Bugarska nosilac ruskih interesa i da se ne može uzdati u Rusiju oko provedbe svojih interesa, počela orijentirati prema Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁷⁶ Tako je sklopljen sporazum između predstavnika Srbije Jovana Ristića i austrougarskog ministra vanjskih poslova Gyule Andrassyja 26. srpnja 1878. kojim se, za obećanu austrougarsku pomoć na Kongresu, Srbija obvezala izgraditi željezničku prugu Beograd-Niš s vezama za Pirot i Vranje te da će sklopiti trgovinski ugovor ili carinski savez s Austro-Ugarskom Monarhijom.⁷⁷

Austrougarska je delegacija na Kongresu lobirala da se BIH stavi pod njezinu upravu te da bi autonomija BIH, predviđena Sanstefanskim ugovorom, bila neizvediva jer bi uzrokovala nove nemire zbog velikih vjerskih i socijalnih prepreka. Također, bila je protiv širenja Srbije u svoju interesnu sferu, zbog toga je tvrdila da bi do nemira došlo i kada bi se te pokrajine stavile pod srpsku ili crnogorsku upravu. Na prijedlog britanske delegacije takav zahtjev su prihvatile velike sile, ali i sultan Abdulhamid II.⁷⁸ Razlozi takvih lobiranja i diplomatskih aktivnosti austrougarskih delegata leže u politici orijentiranoj prema Istoku jer ona nije imala preoceanske kolonije, niti se mogla širiti prema sjeveru, stoga je Balkan bio jedina regija u kojoj je mogla projicirati svoju moć i ujedno time dokazati status velike sile.⁷⁹ Osim toga, zbog svoje je duge granice s Balkanom htjela očuvati stabilnost u toj regiji i spriječiti nastanak jedne velike slavenske države jer bi ona privlačila nemirne Slavene u Monarhiji i time ugrozila opstojnost same Monarhije.⁸⁰

Rusija je imala drugačije interese. Ona je želja proširiti svoj utjecaj u regiji i dobiti izlaz na Sredozemlje. Tako joj je cilj bio ojačati Bugarsku kao protutežu Osmanskom Carstvu i britanskoj šticienici, Grčkoj. Stoga je ruska delegacija zagovarala opstanak Velike Bugarske

⁷⁵ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 178.

⁷⁶ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 407.

⁷⁷ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 178.

⁷⁸ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 18.

⁷⁹ ÖZKAN, „An analysis of the effect“, 70.

⁸⁰ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 178.

preko koje je Rusija dobila željeni izlaz na Sredozemlje, ali i dominaciju u regiji.⁸¹ No, njezin je potez nametanja prevelikih zahtjeva u svoju korist na Sanstefanskom miru naljutio europske sile, pa i njezina diplomacija nije mogla biti uspješna u pregovorima na Kongresu.⁸² S druge strane, tu je bila i Britanija koja je željela zaštititi svoje interese. Za Britaniju je bio bitan teritorij Osmanskog Carstva jer je zahvaćao važne strateške točke, odnosno preko njega su prolazili kopneni putevi do njezinih azijskih kolonija, ali i blizu se nalazio Sueski kanal, važan za britansku povezanost s Indijom. Ona je na neki način strahovala od ekspanzionističkih težnji Rusije, pogotovo nakon rusko-osmanskog rata (1877.-1878.). Stoga je, kako bi zaštitila svoje trgovačke puteve, uz protest protiv Sanstefanskog mirovnog ugovora, sklopila s Osmanskim Carstvom tajni Ciparski sporazum⁸³ nekoliko dana prije Kongresa. Tim je sporazumom Velika Britanija dobila bazu kojom je ojačala svoj položaj u istočnom Sredozemlju, dok je Osmansko Carstvo dobilo zaštitu na Kongresu.⁸⁴ Što se tiče britanskih interesa na Balkanu, ona nije imala interesa zauzeti regiju, ali joj je bila bitna njena stabilnost i mir kako ne bi ometala trgovinu preko Sredozemlja i teritorija Osmanskog Carstva. Prema Özkanu, britanska je vlada smatrala da je za stabilnost regije poželjno imati ravnotežu aktera, ali i manje aktere, odnosno manje nezavisne države koje svojom djelatnošću i ratovima ne mogu ugroziti stabilnost regije, niti mogu pružiti značajnu podršku jednoj velikoj sili.⁸⁵ Također, smatrala je da treba onemogućiti pripajanje velikog dijela teritorija jednoj državi koja bi time preuzela dominaciju u regiji, ali isto tako da je potrebno jasno podijeliti sfere utjecaja između velikih sila. Britanska je vlada vidjela Austro-Ugarsku Monarhiju kao državu koja bi mogla popuniti vakuum nastao propadanjem moći Osmanskog Carstva i time spriječiti Rusiju da nametne svoju utjecaj. Stoga je smatrala da treba podržati Austro-Ugarsku Monarhiju i Osmansko Carstvo kako bi se osigurala ravnoteža snaga na tom području. No, s takvom se politikom prema Osmanskom Carstvu nije slagao jedan dio britanskog političkog vrha i javnosti zbog stradavanja u Bugarskoj 1876. godine koje je izazvala osmanska vlast. To je utjecalo na stav Britanije na Kongresu gdje je više zagovarala grčke nego osmanske interese.⁸⁶ Osim toga, neki se navedeni stavovi vide u njezinu djelovanju na Kongresu. Tako je britanska delegacija podržala prijedlog i zahtjeve Austro-Ugarske Monarhije

⁸¹ ÖZKAN, „An analysis of the effect“, 71.

⁸² PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 406.

⁸³ Ciparski sporazum bio je tajni sporazum između Velike Britanije i Osmanskog Carstva sklopljen 4.7.1878. Njime je Britanija dobila pravo upravljati otokom Ciprom, ali je on i dalje ostaje pod osmanskim suverenitetom dok je Osmanskom Carstvom u zamjenu obećana britanska potpora protiv ruske politike.

⁸⁴ ÖZKAN, „An analysis of the effect“, 67.

⁸⁵ *Isto*, 67-68.

⁸⁶ *Isto*, 68-69.

da se BIH stavi pod njihovu upravu. Uz to, bila je izrazito protiv stvaranja Velike Bugarske pod ruskim pokroviteljstvom jer bi ono destabiliziralo regiju, odnosno dovelo bi do dominacije jedne države nad ostalim. Također, preko nje bi ruska crnomorska mornarica dobila izravan pristup na Sredozemlje, što bi jako naštetilo britanskim trgovačkim putevima i njezinu utjecaju.⁸⁷ Iz tih je razloga zagovarala autonomnu Bugarsku u manjem opsegu jer ona ne bi dovela do destabilizacije regije, ali isto tako ne bi ojačala rusku političku i vojnu moć na Sredozemlju.

Berlinskim se kongresom uspjela umanjiti politička i vojna pobjeda Rusije, ali i njezin pokušaj da riješi istočno pitanje prema svojim interesima. Također, njime je očuvan osmanski teritorij u Europi od rasula kakvo mu je donosio Sanstefanski mir.⁸⁸ No, odlukama Kongresa nisu bile zadovoljne sve države. Naime, Rusija je bila nezadovoljna jer nije očekivala da će se toliko umanjiti odredbe Sanstefanskog mira, Bugarska jer je ukinuta Velika Bugarska, a Grčka jer praktički nije dobila ništa. Stanovništvu Istočne Rumelije smetalo je što je odvojeno od Bugarske. Također, mnoge su slavenske države bile razočarane nesposobnošću ruske diplomacije. S druge strane, Austro-Ugarska Monarhija je nakon mnogo godina ponovno stupila na Balkan i proširila svoj utjecaj u toj regiji.⁸⁹ Istočno pitanje tako je donekle riješeno na međunarodnoj konferenciji koja je uvelike promijenila sliku jugoistočne Europe. No, to nije donijelo trajni mir i stabilnost. Zapravo, sve dok su međusobno dobre i stabilne odnose imale Austro-Ugarska Monarhija i Rusija, bila je osigurana i europska stabilnost. Njemačko je Carstvo pod kancelarom Bismarckom to podupiralo i djelovalo kao posrednik među njima. No, nakon povlačenja Bismarcka, okretanja ruske vanjske politike prema Dalekom istoku te zbog ekspanzionističkih težnji novonastalih država, kojima su te težnje bile glavno žarište narodne politike, stvorit će se ponovna nestabilnost na tom području.⁹⁰

⁸⁷ ÖZKAN, „An analysis of the effect“, 68.

⁸⁸ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, 180.

⁸⁹ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 193.

⁹⁰ MAZOWER, *Balkan*, 108-109.

4.0 STANJE U BOSNI I HERCEGOVINI TIJEKOM USTANKA

Bosna i Hercegovina bila je rubno područje osmanskog teritorija u Europi. Kao takvo je, u prvo vrijeme nakon osmanskog osvajanja, bilo glavno uporište osmanske ekspanzije i napada na Habsburšku Monarhiju i Mletačku Republiku. No, opadanjem moći Osmanskog Carstva postala je oblast prepuštena sama sebi te nestabilan izvor visokih poreza.⁹¹ Tanzimatske reforme nikad nisu potpuno zaživjele jer su imale brojne protivnike, a pokušaj nametanja reformi nije u potpunosti uspio. Domaće se muslimansko stanovništvo žestoko protivilo reformama jer nisu htjeli izgubiti svoja povlaštena prava. Također, reformama su se protivili bosanski begovi koji su u to vrijeme u BIH imali sav zemljišni posjed pod svojom vlašću.⁹² Općenito je stanje u BIH bilo veoma loše. Vladala je pravna i imovinska nesigurnost, nepravedno sudstvo, loša uprava, te loš porezni sustav gdje je porezni teret i dalje počivao na raji. Kršćansko stanovništvo teško je živjelo. Moralo je snositi velike feudalne obveze i mnoge druge namete, trpjelo je nasilje prilikom sakupljanja poreza te su razne nerodne godine i poplave još više opteretile život.⁹³ To je sve dovelo do protudržavne atmosfere.

Godine 1874. u Hercegovini je bila jako loša žetva, unatoč tome poreznici su nastavili prikupljati porez koristeći nasilne i oštre mjere. Takva je situacija eskalirala pobunom stanovništva.⁹⁴ Prva pobuna izbila je među hrvatskim stanovništvom na donjoj Neretvi u ljeto 1875. te se proširila među Hrvatima u Hercegovini. Kako Austro-Ugarska Monarhija nije podržala⁹⁵ ustanike, katolički svećenici, tadašnji narodni vođe, zalagali su se za mirno rješenje. Smatrali su da ustanak bez austrougarske pomoći nema smisla te su htjeli kroz dogovor i kompromis s osmanskim vlastima poboljšati životne prilike. Osmanske su vlasti također priželjkivale mirno rješenje problema. No, od ustanka se odustalo samo u zapadnoj Hercegovini, dok je u ostalim dijelovima ustanak nastavljen.⁹⁶ Nekoliko dana kasnije pobunilo se i srpsko stanovništvo kod Nevesinja u istočnoj Hercegovini. Tu su se svi seljaci odmetnuli u planine i pružili oružan otpor jer su se protivili plaćanju desetine. Tim je događajem ustanak

⁹¹ POPOVIĆ, *Istočno pitanje*, VIII.

⁹² MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 7., 20.

⁹³ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 129.; MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 7., 20.

⁹⁴ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 190.

⁹⁵ Osmansko Carstvo iskoristilo je ustanak da optuži Austro-Ugarsku Monarhiju pred Europom da je ona potaknula ustanak. Zbog toga se Austro-Ugarska Monarhija distancirala od svake veza s ustanicima, no kasnije je promijenila takav stav.

⁹⁶ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 217.

poprimio novu dimenziju i proširio se na šire područje Hercegovine i dijelove Bosne.⁹⁷ Osnovni je socijalni cilj ustanka bio stvaranje novog agrarnog sustava, tj. slobodnih seljačkih posjeda.⁹⁸

U kolovozu 1875. izbio je ustanak seljaka u Bosni, također zbog nameta i desetine. Uz seljake ustanak su poduprli trgovci i intelektualci koji su, uz socijalne zahtjeve seljaka, zahtijevali oslobođenje Bosne i ujedinjenje sa Srbijom. No, zbog nedostatka veće organizacijsko-političke pripreme oružani ustanak seljaka brzo se raspao. Nedugo nakon, javio se novi pokret pod vodstvom trgovaca i intelektualaca koji je bio povezan sa srpskom državnom politikom.⁹⁹ Za podršku ustanku osnovani su razni odbori u susjednim državama, kao što su bili zagrebački, požeški, kninski, beogradski, itd.¹⁰⁰ Osnovan od strane trgovaca koju su pobjegli iz Bosne, odbor u Staroj Gradiški bio je značajan jer je postao političko središte ustanka. Bio je značajan i odbor u Beogradu koji je najviše pomagao ustanike u Hercegovini te je poticao ustanak uz granicu sa Srbijom, dok je simbolički pomagao ustanike u Bosni. Takvi su pokušaji dizanja ustanka na granici sa Srbijom propali, stoga se ustanak u Bosni održao samo uz granicu s hrvatskim zemljama.¹⁰¹ Pošto je u početku zajednički cilj kršćanima u BIH bio oslobođenje od Osmanlija, odborima je bilo svejedno kome šalju pomoć, kasnije su različiti ciljevi ustanika doveli do razdora.¹⁰²

Hercegovački i bosanski ustanak na neki su način posebne cjeline. Hercegovački je ustanak bio širi i dublji te se razlikovao od bosanskog po načinu vođenja i taktici ratovanja. Bio je potpomognut oružjem, sredstvima i dobrovoljcima iz Crne Gore, ali i gotovo čitave Europe. Također, Crna je Gora imala veliki utjecaj u Hercegovini. S druge strane, u Bosni se vodio hajdučki ustanak, gdje nije bilo velikih bitaka, niti velikih četa, a ustanici su se držali planina, klanaca i granice preko koje su lako mogli pobjeći.¹⁰³ U njemu su sudjelovali dobrovoljci iz Slavonije, Hrvatske, Srbije, Slovenije, čak i Rusije.¹⁰⁴ Ustanak u Bosni nije imao unutarnju homogenost u vojnom, političkom i teritorijalnom smislu za razliku od hercegovačkog.¹⁰⁵ Također, u Hercegovini čete su bile veće i imale su vojničku strukturu po uzoru na crnogorsku vojsku. Tamo je na početku ustanka surađivalo katoličko i pravoslavno stanovništvo. Tu slogu dokazuju i vojne pobjede protiv osmanske vojske na početku ustanka. No, to nije dugo trajalo

⁹⁷ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 130.

⁹⁸ GRIJAK, „Položaj Hrvata“, 587-588.

⁹⁹ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 130-131.

¹⁰⁰ *Isto*, 122.

¹⁰¹ *Isto*, 131-133.

¹⁰² PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 259.

¹⁰³ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 130.

¹⁰⁴ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 189.

¹⁰⁵ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 130.

jer su na površinu izašli različiti pogledi na ustanak i njegov cilj¹⁰⁶, čime je prestala njihova suradnja.¹⁰⁷

Godine 1875. osmanska je vlast, kako bi ugušila ustanak u Hercegovini, poslala bašibozuke koji su huškali muslimansko stanovništvo protiv ustanika. Također, oni su opustošili sela i vršili nasilje u nekim krajevima, gdje su zapalili crkve i samostane, a škole zatvorili i protjerali učitelje.¹⁰⁸ Također, vršili su masakre nad kršćanskim stanovništvom i u nepobunjenim krajevima. Tako je, uz socijalnu i nacionalnu dimenziju, ustanak imao i dimenziju vjerskog rata jer su bašibozukama podršku davali vjerski službenici koji su ih vidjeli kao vršitelje džihada.¹⁰⁹

Zima 1875./76. bila je jako teška, gospodarstva su propadala i harale su životinjske bolesti. Uz to, bašibozuci su opustošili polja, voćnjake i sela.¹¹⁰ To je, kao i ratna situacija izazvalo iseljavanje i prebjeg kršćanskog stanovništva iz BIH u susjedne države. Najviše su iseljavali seljaci, ali i trgovci jer je oslabila privreda i jer su izgubili kredite. Poznato je da je iz Bosne izbjeglo više ljudi negoli je sudjelovalo u ustanku.¹¹¹ U Hercegovini ljudi su najviše iseljavali na dubrovačko i metkovačko područje. Zabilježen je tako podatak da je krajem 1875. u Dalmaciji bilo 13 403 izbjeglice iz donje Hercegovine. Također, dalmatinska su sela otvoreno prihvatila prebjeglo katoličko i pravoslavno stanovništvo.¹¹² Unatoč tako lošoj situaciji, osmanska vlast strogo je zahtijevala točnu naplatu poreza. Iz tog su razloga činovnici nametnuli veći porez preostalom stanovništvu u BIH. Isto tako, begovi su zahtijevali isplatu svoje trećine od seljaka. Stanovništvo koje nije moglo platiti porez niti emigrirati odmetnulo se u planine i šume.¹¹³

Ogorčenost je došla na vrhunac tijekom 1876. godine kad su se povećale pljačke, kriminal i ubojstva, a opći nered i nesigurnost zahvatili su cijelu BIH. Poznato je da ih je najviše bilo u bihaćkom, glamočkom, livanjskom, gradiškom kotaru te između Visokog i Kiseljaka. U toj je godini smrtno stradalo oko 5000 ljudi, a u susjedne je države emigriralo njih oko 100 000. Takvo se anarhično i opasno stanje nastavilo tijekom dvije godine u kojem je vremenu osmanska vlada izgubila svaki ugled među stanovništvom, ali i među činovnicima kojima nije

¹⁰⁶ Pravoslavno je stanovništvo željelo ujedinjenje BIH sa Srbijom, a neki i ujedinjenje Hercegovine s Crnom Gorom dok je katoličko stanovništvo željelo ujedinjenje s Austro-Ugarskom Monarhijom, a time s hrvatskim zemljama.

¹⁰⁷ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 230., 232., 259.

¹⁰⁸ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 21.

¹⁰⁹ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 258., 225.

¹¹⁰ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 21.

¹¹¹ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 131.; MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 21.

¹¹² PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 251-252.

¹¹³ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 21.

uredno isplaćivala plaću.¹¹⁴ Sam omjer snaga te je godine bio gotovo jednak, oko 25 000 ustanika naprema 30 000 osmanskih vojnika.¹¹⁵ Podaci o prebjezima i broju ustanika pokazuju koliko je stanovništvo bilo nezadovoljno životnim prilikama i u bezizlaznoj situaciji.

Iste je godine Srbija ušla u rat s Osmanskim Carstvom. Pravoslavni ustanici u Bosni odlučili su to iskoristiti te su objavili Proglas o ujedinjenju Bosne sa Srbijom. Austrougarskim vlastima to se nije svidjelo te je zatvorila svoje granice i spriječila svaku pomoć ustanicima iz hrvatskih zemalja. Osmanska je vlast unovačila veći broj ljudi te još jače napadala planine i ustanička žarišta. Srpskom objavom rata povećao se broj prebjega kršćanskog stanovništva.¹¹⁶ No, nisu svi stanovnici bili za ujedinjenje. Među katoličkim je stanovništvom takva ideja stvorila nemir i protest. Iz tih je razloga nastao i Protest protiv ujedinjenja kojeg su kreirali bosanski franjevci pod vodstvom fra Grge Martića. Potpisali su ga i neki hercegovački svećenici, a iza njegova kreiranja stajala je austrougarska vlada koja je pokrenula opću akciju protiv ujedinjenja među hrvatskim, muslimanskim, ali i većom skupinom srpskog stanovništva u BIH.¹¹⁷ Takva su događanja, kao i brzi poraz Srbije u ratu, još više vojnički i moralno oštetili ustanak u Bosni, a djelomično u Hercegovini. U Bosni je tako ustanak slabo nastavljen, a zapravo je jedini pravi ustanak opstao oko Crnih potoka dok je u Hercegovini došlo do još jačeg razilaženja između katoličkog i pravoslavnog stanovništva. Osmanska je vlast, kako bi slomila ustanak, dovela znatno vojno pojačanje od oko 31 000 vojnika.¹¹⁸ Poslala je više vojske u naselja i na granicu te je uskoro jakim napadima uspjela slomiti ustanak u Crnim potocima, gdje su se ustanici razbježali. Time je ustanak u Bosni gotovo i ugušen, opstao je tek na manjim mjestima.¹¹⁹

Godine 1877. Rusija je napala Osmansko Carstvo i ostvarila vojne uspjehe u kratkom vremenu, što je bio spas za ustanike jer su osmanske trupe iz BIH prebačene na ruski front. Također, ono je donijelo lavinu oduševljenja među ustanicima jer je budilo nadu za konačnim krajem osmanske vlasti u BIH.¹²⁰ Porta je, zbog izbijanja rata, uvela opći ratni porez koji je još više opteretio stanovništvo i vlastelu. Uvela je prisilan tečaj novih banknota, ali je on do ljeta iste godine izgubio 60% svoje vrijednosti. Također, pozvala je muslimansko muško stanovništvo na vojnu službu. No, kako se ono slabo odazvalo, na službu je pozvala kršćansko

¹¹⁴ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 21-22.

¹¹⁵ DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 190.

¹¹⁶ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 135.

¹¹⁷ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 349.; JURIC, „Ustanak u Bosni i Hercegovini“, 16.

¹¹⁸ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 137-138.; PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 375.

¹¹⁹ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 139.

¹²⁰ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 396.

stanovništvo koje se moralo samo opskrbiti za ratne potrebe. Time je još više opterećeno već i siromašno stanovništvo. Velik se broj tog stanovništva odmetnuo u planine ili je pobjegao u inozemstvo kako ne bi služili vojsku. Poznato je i da je do početka 1878. više od 10% vojnika dezertiralo zbog slabe plaće i hrane.¹²¹

Pobjeda Rusije u ratu dovela je do sklapanja Sanstefanskog mira čijim odredbama nisu bili zadovoljni ustanici. Zbog toga su bosanski ustanici napisali memorandum za Berlinski kongres sa svojim željama i zahtjevima. No, na Berlinskom kongresu taj se memorandum nije uopće razmatrao. Nakon što je BIH pripala Austro-Ugarskoj Monarhiji ustanici su bili u nedoumici da prihvate okupaciju ili da joj se odupru kao muslimansko stanovništvo. Jedan je dio bio za suradnju s austrougarskom vojskom te su pomogli u okupaciji.¹²² U Hercegovini su se pravoslavni ustanici htjeli oduprijeti, ali ih je crnogorska vlast odgovorila od toga pod pritiskom Austro-Ugarske Monarhije.¹²³ Dana 18. kolovoza 1878. u Bosni se predao Golub Babić s većinom ustanika i tada je formalno završio ustanak. Tako je nakon završetka trogodišnjeg ustanka stanovništvo bilo osiromašeno i iseljeno, a zemlja uništena. Na kraju nije ispunjen niti jedan ustanički zahtjev, a ustanak je samo još više osiromašio zemlju i zamrsio nacionalne, vjerske i socijalne odnose u BIH.¹²⁴

¹²¹ MANDIĆ, *Povijest okupacije*, 22-23.

¹²² PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 140-141.

¹²³ PULJIĆ, *Hrvati katolici donje Hercegovine*, 512.

¹²⁴ PAVLIČEVIĆ, "Odjek bosanskog ustanka", 141.

ZAKLJUČAK

Propadanje i slabljenje Osmanskog Carstva dovelo je do pojave novih prilika u Europi. Velike tanzimatske reforme, čiji je cilj bio preoblikovati društvo i povratiti staru moć Carstvu, nisu u tome uspjele zbog ekonomskih poteškoća te samovolje određenih sultana i moćnika koji se nisu željeli odreći svoje političke moći. U isto vrijeme, bujao je proces izgradnje nacija u jugoistočnoj Europi pa su se mali slavenski narodi počeli buniti i dizati ustanke u želji da ostvare autonomiju ili samostalnost. Takva je pojava još više opteretila oslabljeno Carstvo. Također, europske su sile iskorištavale takvo slabljenje Carstva za svoje gospodarsko bogaćenje i širenje utjecaja, ali nisu željele propast Carstva jer bi to poremetilo poredak u Europi. No, mnogo godina slabljenja Carstva uzrokovalo je lošu upravu i teško stanje na prostoru pod osmanskom vlašću stoga su izbili pojedini ustanci stanovništva koji su i otvorili istočno pitanje. Europske su sile imale svoje interese u rješavanju toga pitanja. Tako je Rusija željela proširiti svoj utjecaj na Balkanu i dobiti izlaz na Sredozemlje kako bi proširila svoju vojnu i političku moć na taj dio Europe. Nakon rusko-osmanskog rata te je ciljeve provela u djelo, tako što je nametnula svoje mirovne uvjete Osmanskom Carstvu Sanstefanskim mirom. Ostale sile, Velika Britanija i Austro-Ugarska Monarhija protivile su se takvim odredbama i činjenici da Rusija pokušava riješiti istočno pitanje prema svojim interesima. Stoga su zahtijevale da se održi nova međunarodna konferencija na kojoj će se revidirati odredbe Sanstefanskog mira. Britanija je tako željela spriječiti da Rusija izađe na Sredozemlje i da se jako osakati Osmansko Carstvo jer bi to ugrozilo njezine trgovačke puteve i utjecaj u tom dijelu Europe. Sama nije imala interes zauzeti Balkan, ali je željela stabilnost toj u regiji. Austro-Ugarska Monarhija se željela teritorijalno proširiti na BiH, ali i ojačati svoj utjecaj na Balkanu, kao produkt politike orijentirane prema Istoku. Njemačka, s druge strane, nije imala nikakve direktne interese na Istoku, ali je podržala Austro-Ugarsku Monarhiju u njezinim nastojanjima. Zbog takvog je pritiska europskih sila, Rusija morala popustiti te se održao novi međunarodni kongres u Berlinu, na kojem su revidirane odredbe Sanstefanskog mira. Značenje Berlinskog kongresa je u tome što je njime privremeno riješeno istočno pitanje. Spriječena je Rusija da riješi to pitanje prema svojim interesima, kao i da ostvari jako željeni cilj, tj. da dobije izlaz na Sredozemlje te dominaciju u regiji preko Velike Bugarske. S druge strane, nakon mnogo godina pojedini su slavenski narodi dobili nezavisnost, a Austro-Ugarska Monarhija se teritorijalno proširila na Istok i stekla jači utjecaj na Balkanu. Također, iako je odredbama Kongresa spriječeno rasulo osmanskog teritorija koje joj je donio Sanstefanski mir,

ipak je njima nestala osmanska vlast u Europi kakva je bila poznata stoljećima. Berlinski kongres je tako trajno promijenio sliku jugoistočne Europe.

Situacija i propadanje Osmanskog Carstva dovela je do lošeg stanja u najzapadnijem području Carstva, u Bosni i Hercegovini. Vladala je pravna nesigurnost, loša uprava i loš porezni sustav, a stanovništvo je moralo plaćati velika davanja i namete. Begovi su vladali svom zemljom te su se protivili reformama. Stanje su pogoršale i razne prirodne nepogode. Takva je situacija izazvala da se stanovništvo pobuni, odmetne u planine, odbije plaćati porez i zahtijeva promjene. Osmanska je vlast željela ugušiti ustanak pa je poslala neredovne postrojbe koje su još pogoršale situaciju jer su napadale stanovništvo, pustošile sela, polja i voćnjake. Zavladao je opća nesigurnost i nered te se povećala stopa kriminala i ubojstava. Velik je broj stanovnika spas potražio u emigraciji u susjedne države. Unatoč tome, osmanske su vlasti zahtijevale točnu naplatu poreza što je još više opteretilo preostalo stanovništvo. Također, vojnim su akcijama pokušale suzbiti ustanak. Ustanak je formalno završio nakon Berlinskog kongresa, a stanje je bilo još gore. Zemlja je bila uništena, stanovništvo osiromašeno i izbjeglo te nisu ispunjeni zahtjevi ustanika.

LITERATURA

1. CRAVETTO, Enrico, ur. *Povijest 14, Industrijalizacija i nacionalne revolucije*. Prevela Ana Badurina. Zagreb: Jutarnji list, 2008.
2. CRAVETTO, Enrico, ur. *Povijest 15, Kolonijalna carstva i imperijalizam*. Prevela Ana Badurina. Zagreb: Jutarnji list, 2008.
3. DUKOVSKI, Darko. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća; I. 1800. do 1914*. Zagreb: Alinea, 2005.
4. GRIJAK, Zoran. „Položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća“. U: *Povijest Hrvata, od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005., 584-600.
5. JURIC, Adrijana. „Ustanak u Bosni i Hercegovini 1875.-1878.“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 1998.
6. MANDIĆ, Mihovil. *Povijest okupacije Bosne i Hercegovine 1878*. Zagreb: Matica hrvatska, 1910. Pristup ostvaren: 20.6.2024. <https://www.cidom.org/wp-content/uploads/2018/01/Mihovil-Mandi%C4%87-Povijest-kupacije-Bosne-i-Hercegovine-1878-1910.pdf>
7. MATUZ, Josef. *Osmansko Carstvo*. Preveo Nenad Moaćanin. Zagreb: Školska knjiga, 1992.
8. MAZOWER, Mark. *Balkan: kratka povijest*. Preveo Krešimir Krnic. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
9. „Osmansko Carstvo“. U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2013. – 2024. Pristup ostvaren: 28.6.2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/osmansko-carstvo>
10. ÖZKAN, Efe. „An analysis of the effect of the 1878 Berlin Treaty on diplomatic policy making“. *The Journal of Southeastern European Studies* 38 (2022): 63-86. Pristup ostvaren: 11.4.2024. DOI: 10.26650/gaad.1144714
11. PAVLIČEVIĆ, Dragutin. "Odjek bosanskog ustanka (1875-1878) u sjevernoj Hrvatskoj." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 4 (1973), br. 1: 121-196. Pristup ostvaren: 11.7.2024. <https://hrcak.srce.hr/49069>

12. POPOVIĆ, Vasilj. *Istočno pitanje: Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, ²1965.
13. PULJIĆ, Ivica. *Hrvati katolici donje Hercegovine i Istočna kriza - Hercegovački ustanak (1875.-1878.)*. Dubrovnik: Državni arhiv; Neum: Zaklada „Ruđer Bošković-Donja Hercegovina“, ²2004. Pristup ostvaren: 15.7.2024. https://www.academia.edu/36785358/Humski_zbornik_VII_Hrvati_katolici_donje_Hercegovine_i_Isto%C4%8Dna_kriza_Hercegova%C4%8Dki_ustanak_1875_1878_2004